

Klub Muzyki i Literatury • Pl. Gen. T. Kościuszki 10

50-028 Wrocław • tel./faks 71 344 43 30 • 506 85 50 00 • klubmil@wp.pl • www.klubmil.pl

Galeria Klubu MiŁ czynna: Pn. - Pt. od 10⁰⁰ do 18⁰⁰ • Sb. od 12⁰⁰ do 18⁰⁰

Klub Muzyki i Literatury zaprasza na wystawę

Tradycja Bożonarodzeniowa

Ekspozycja udostępniona od 1 grudnia 2014 roku do 15 stycznia 2015 roku

❁ Naścienna diorama wykonana pod koniec XIX w., przedstawiająca Świętą Rodzinę w Klubie Muzyki i Literatury w ramach wystawy pn. „Tradycja Bożonarodzeniowa”. Fot. R. Sławczyński

Dolnośląska szopka

Szopka bożonarodzeniowa to ruchomy lub nieruchomy teatr lalek ukazujący sceny związane z ewangeliczną i ludową tradycją Bożego Narodzenia. W obecnie znanej powszechnie formie spopularyzowana została w XVI w. przez jezuitów jako dodatkowy oręż w walce z reformacją i od tej pory (poł. XVI w.) znana też na Dolnym Śląsku, na który w obecnym wymiarze administracyjnym składają się trzy historyczne krainy: Dolny Śląsk, ziemia kłodzka (dawniej hrabstwo kłodzkie) i Górne Łużyce.

Oryginalną szopkę są Włochy, a pierwsza powstała w 1223 r. z inicjatywy św. Franciszka z Asyżu, założyciela zakonu franciszkanów. Oni rozwijali misteria bożonarodzeniowe, ale największy rozwój szopki zawdzięczają jezuitom w okresie kontrreformacji. To wówczas powstała szopka znana powszechnie w obecnej formie, aczkolwiek Boże Narodzenie przedstawiano już u zarania chrześcijaństwa, o czym świadczą malarstwo katakumbowe – używano w tym celu symboli gorejącego krzewu Mojżesza czy różdżki Aarona. Kościół obchodzi liturgicznie Boże Narodzenie od IV w., a 25 grudnia jako dzień narodzenia Chrystusa przejęto prawdopodobnie od Rzymian, którzy tego dnia świętowali Narodziny Niezwyciężonego Słońca.

Tradycja szopkarska na Dolnym Śląsku przeszczepiona została z Czech, gdzie pierwsza trafiła w 1560 r. z Włoch. Z czasem decyzją cesarza Franciszka II stała się ona zabawką dziecięcą, zaczęto szopki importować z Niemiec, lecz po 1750 r. rząd austriacki zakazał sprowadzania zabawek norymberskich. Wtedy zaczęły masowo powstawać małe warsztaty i wytwórnie wytwarzające szopki, głównie na terenach podgórskich Czech i Śląska, który do czasu trzech wojen śląskich (ostatnia, zwana siedmioletnią, 1756 - 1763) wchodził w skład korony czeskiej rządzonej przez austriackich Habsburgów.

Wśród twórców szopek byli artyści tak wybitni, jak Georg Schrötter z Krzeszowa, Michael Klahr i jego syn Michael Ignatius Klahr z Łądko-Zdroju. Realizowali szopki m.in. dla kościołów. Artyści ludowi i rzemieślnicy produkowali szopki mniej okazałe, po 1750 r. był to produkt handlowy, szopki wytwarzano w małych seriach, głównie z drewna, rzadziej z gipsu, porcelany, ceramiki, wosku. Podejmowano próby ożywienia figurek ruchem powietrza ogrzanego płomieniem świecy (konwekcja), wykorzystywano też mechanizmy stosowane w zegarach sprężynowych lub uruchamiane kołem napędowym wykorzystywane w młynach i tkalniach, podłączano do nich katarynki, pozytywki, a potem gramofony. Dynamiczny rozwój przemysłu w XIX w. spowodował upadek warsztatów cechowych zajmujących się m.in. malarstwem na szkle, prym zaczęły dzierżyć fabryki papieru. Rynek załaty szopki drukowane techniką stalorytu, litografii i tłoczenia w kartonie. Na Dolnym Śląsku szczególnie znana była noworudzka fabryka papieru, figurki oferowała osobno, szopka była wynikiem indywidualnej kreacji, wciąż można spotkać je w wielu domach regionu. Ponadto mocno rozpowszechnione były wówczas między Górami Stołowymi a Górami Sowimi warsztaty produkujące szopki skrzynkowe zwane też szafkowymi lub dioramami. Scenę adoracji nowonarodzonego Jezusa przedstawiano w nich na ogół w rodzimym sudeckim krajobrazie z tożsamymi dla niego elementami architektonicznymi (kamieniczki, kościoły, zamki), z udziałem postaci lub przedstawicieli grup społecznych charakterystycznych dla Śląska (mieszczenie, mnisi z zakonu cystersów, górnicy, tragarze z sudeckich wsi) odzianych w stroje współczesne dla twórców szopek, a pojawiał się w nich nawet duch Karkonoszy, Rzepiór zwany popularnie Liczyrzepą. Szatę roślinną wykonywano z barwionego mchu lub polnych roślin. To przedstawienia niemal teatralne, mistrzowsko wykonane. W formie skromniejszej

❁ Szopka w klasztorze Boromeuszek w Trzebnicy, autor Bruno Tschötschel. Fot. M. Perzyński

w szopkach były figurki z papieru. Szopki skrzynkowe były w domach bardzo popularne. W kościołach i klasztorach ustawiano szopki dużych rozmiarów, przykładowo: w kościele św. Stanisława w Świdnicy (ob. katedra) eksponowana jest stale, co ma wymiar pedagogiczny. Święta Rodzina to ideał poprawnego życia rodzinnego. Upowszechniano go też przy pomocy naściennych dioram, w których porcelanowe figurki Maryi, Józefa i kilkuletniego Jezusa ustawiano na tle udrapowanej tkaniny, a pod nimi umieszczano wezwa-

nie modlitewne. Całość otrzymywała formę obrazu w ozdobnej ramie, o czym można się przekonać podczas prezentowanej właśnie wystawy we wrocławskim Klubie Muzyki i Literatury.

W 1945 r. nastąpił zanik tradycji szopkarskich na Dolnym Śląsku. Szopki skrzynkowe to dziś unikat, rarytas na rynku antykwarycznym, kilka liczących się kolekcji posiadają muzea, ale można zobaczyć je też w prywatnym skansenie w Wambierzycach (szop-

ki eksponowane są tutaj stale), w kolekcji słynnego mima Henryka Tomaszewskiego po jego śmierci prezentowana jest okazjonalnie podczas świąt w Muzeum Miejskim we Wrocławiu.

Najbardziej znane zachowane do dziś realizacje szopkarskie na Dolnym Śląsku:

Wambierzyce (dużych rozmiarów szopka skrzynkowa powstała w ciągu 28 lat, do 1882, autor: Longinus Wittig, ok. 800 figurek, z drewna lipowego, z czego ok. 300 poruszanych mechanizmem podobnym do zegarowego, całoroczna atrakcja turystyczna, ekspozycja w specjalnie zbudowanym do tego celu domu w pobliżu kalwarii, własność miejscowej parafii),

Kudowa-Pstrężna (skrzynkowa, ruchoma, 1924 r., autor: Franciszek Stephan, w rękach rodziny twórcy, eksponowana w jednej z sal prywatnego domu, udostępniana turystom), Bardo (współczesna, eksponowana w dawnej krypcie bazyliki, atrakcja turystyczna; otłaz Bożego Narodzenia w kościele pocysterskim, ob. bazylika mniejsza),

Krszów (pierwotnie zespół klasztoru cystersów, w którym z największym rozmachem na obecnych ziemiach polskich ukazano tajemnicę Wcielenia i jednocześnie rolę Maryi w dziele zbawienia: grotta narodzenia w przysiółku Krzeszowa, Betlejem; freski przedstawiające życie Świętej Rodziny w kościele Świętej Rodziny, bazylika pw. Wniebowzięcia NMP, której wystrój podporządkowano idei Emmanuela, czyli Chrystusa ukazanego ikonograficznie w wieku dziecięcym: rzeźby na fasadzie, freski, otłaz boczny z figurką Emmanuela, otłaz główny z cudami słynącą ikoną Matki Boskiej Łaskawej, prospekt organowy),

Trzebnica (szopka skrzynkowa, neobarok, 1932, rzeźbiarz wrocławski Bruno Tschötschel, muzeum klasztorne siostr boromeuszek, ale w okresie

Bożego Narodzenia wystawiana w kaplicy klasztornej boromeuszek przy otłazu, pierwotnie w niszy okiennej; kotyska, srebro pozłoczone, kotderka, poduszka, 1665 r., złotnik wrocławski Paweł Hedelhofer młodszy, leżące w kotysce Dzieciątka Jezus starsze, poł. XV lub pocz. XVI w., glina, fundatorka kotyski: Jadwiga Magdalena Pruszkówna, opatka klasztoru cysterek w Trzebnicy, miejsce przechowywania: zakrystia bazyliki w Trzebnicy, ale w dniu wigilii Bożego Narodzenia przenoszona przez boromeuszki do ich kaplicy, gdzie pozostaje do końca okresu liturgicznego Bożego Narodzenia),

Wrocław: kościół NMP na Piasku, kaplica głuchoniemych (całoroczna, ruchoma, rozbudowywana w okresie Bożego Narodzenia); kościół franciszkanów brązowych na Karłowicach (wystawiana w okresie Bożego Narodzenia, bardzo okazała, zajmuje całe prezbiterium), żywa szopka przy kościele redemptorystów na Biskupinie (zwierzęta wypożyczane z pobliskiego zoo), do której 6 stycznia przybywało Trzech Króli na wielbłądach; od czasu przywrócenia w Polsce święta Trzech Króli dniem wolnym od pracy główny orszak Trzech Króli podąża od katedry do rynku.

Zideą Bożego Narodzenia i rolą Maryi w dziejach Zbawienia związane są też kopie Domku Loretańskiego (wg tradycji chrześcijańskiej dom Maryi w Nazarecie przeniesiony w 1291 r. do Loreto we Włoszech i odtąd tam eksponowany) i kopie figurki Dzieciątka Praskiego (tzw. Jezulatko). Figurki Jezulatka w województwie dolnośląskim szczególnie liczne w kościołach na ziemi kłodzkiej (m.in. Jaskowa Dolna, Gniewoszów, Kudowa-Stone, Jugów, Ścinawka Średnia), co jest związane z wielowiekową przynależnością tego obszaru do diecezji praskiej (kanonicznie do 1972 r., praktycznie do 1945 r.). Kopie Domku Loretańskiego na Dolnym Śląsku: Krzeszów (1735 r. konsekrowana, ale figura Matki Boskiej Loretańskiej starsza, 1677 r., w obrębie kościoła pocysterskiego, ob. bazylika), Lu-

❁ Szopka Longinusa Wittiga w Wambierzycach. Fot. M. Perzyński

biąż (ok. 1700 r., wolnostojąca, w obrębie zespołu pocysterskiego), Henryków (w obecnej formie Domek Loretański przebudowany przez opata Gerharta Wiesnera, rządcy opactwa cystersów w Henrykowie w latach 1732-1749, obręb kościoła cystersów), Głogów (1673 r., w obrębie poważnie uszkodzonego pod koniec II wojny światowej kościoła pw. św. Mikołaja.

✿ Szczególna cześć cystersów do Bożego Narodzenia zapoczątkowana została wizjami św. Ber-

narda z Clairvaux (ur. 1090 - zm. 1153), członka tego zakonu, jego wielkiego krzewiciela. W okresie kontrreformacji opactwa cystersów na Dolnym Śląsku (Krzeszów, Henryków, Lubiąż, Trzebnica) stały się dużymi ośrodkami kontrreformacji, które sztukę wykorzystwały do walki z doktryną protestancką, umniejszającą rolę Maryi w dziejach zbawienia. Poprzez wywyższenie Dzieciątka Jezus w kościołach cysterskich doby baroku starano się ukazać Maryję jako pośredniczkę łask.

Marek Perzyński

❁ Dolnośląska szopka autorstwa rzeźbiarza ludowego Mariana Skowrona eksponowana w Klubie Muzyki i Literatury w 2013 r. Fot. R. Sławczyński

Literatura: Władysław Kopaliński: *Słownik mitów i tradycji kultury*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1988.

Bardo. Szopka, publikacja zrealizowana w ramach projektu „Bardo Szopka”, Agencja Reklamowa „Unicorn” na zlecenie Biblioteki Publicznej w Bardzie, Bardo, 2010.

Bogusław Czechowicz: *Kaplice loretańskie na Śląsku* (Cz. I), „Informator Krajoznawczy” nr 59, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Oddział Wrocławski Komisja Krajoznawcza, Wrocław, marzec 1991.

Bogusław Czechowicz: *Kaplice loretańskie na Śląsku* (Cz. II), „Informator Krajoznawczy” nr 60, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Oddział Wrocławski Komisja Krajoznawcza, Wrocław, lipiec 1991.

Marek Perzyński: *Ziemia kłodzka. Kod sztuki, wody życia, sanktuaria, skalne osobliwości*, Wrocławski Dom Wydawniczy, Wrocław, 2009.

Marek Perzyński: *Mały Jezus - wielka broń krzeszowskich mnichów*, „Na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie”, nr 2 Zima 2013/2014.

Śląskie szopki z kolekcji Henryka Tomaszewskiego (5.12.2014 - 01.02.2015), Muzeum Miejskie Wrocławia, Pałac Królewski, informacja dla mediów.

Helmut Neumach (tłum. z niem. Bernhard Kwoka): *Krótką historia Śląska, Bund der Vertriebenen - Vereinigte Landsmannschaften und Landesverbände*, Bonn, 1992.

Marek Staffa: *Góry Stołowe. Słownik geografii turystycznej Sudetów*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa, 1996.

W ramach wystawy oglądać można choinkę przyozdobioną przez uczniów klasy IIa Szkoły Podstawowej nr 67 z Zespołu Szkolno-Przedszkolnego nr 13 we Wrocławiu, pl. Muzealny 20

Wydata Oficyna Wydawnicza „Akwedukt”